

Mediterrán télvidék

„Fiumei kikötőben áll egy hadihajó...” így kezdődik a réges-régi katonanóta, amelynek fő motívuma, egyben végkifejlete természetesen a leszerelés. A száz évvel ezelőtti világháború generációkat nyomorított meg, térségünk háborút követő határváltozásai máig kihatóan meghatározták országok, népek sorsát. A fiumei kikötőben most nincs nyoma semmilyen hadihajónak, a legfeltűnőbb vízi járművek a hatalmas, hófehér jachtok – téli pihenőjüket töltik itt. Igen gazdag emberek távoli adóparadicsomokban regisztrált költséges játékhajói ezek. Az Adamich-mólónál például a Trident alussza téli álmát, a 2009-ben gyártott 65 méteres hajót néhány évvel ezelőtt 87 millió euróért (kb. 20 milliárd forint) kínálták megvételre.

Nagyt változott a világ száz év alatt Fiume kikötőjében is. Az akkor még népes magyar kereskedelmi flotta hajói mellett olyan személyszállító gőzösök is kikötöttek itt, mint a Carpathia. A Cunard társaság Carpathia gőzösén több tüzere honfitársunk jutott ki az új világba – Fiume kikötője a kivándorlók egyik fontos kapujának számított. A Titanic 1912-es katasztrófájakor a Carpathia mentette a hajótörötteket – a gőzös épp New Yorkból Fiumébe tartott, amikor fogta a vészjeléseket.

Tengerhez magyar! – Kossuth reformkori hívószavának maximálisan megfelelő az elmúlt év végén néhány napot magam is eltölthettem a fiumei kikötőben, no persze nem a Tridenten, hanem szerényebb körülmények között, a Marina szállodahajón. A 1936-ban épült komphajó 2013 óta szállodahajóként, botelként (boat-hotel) várja a vendégeket.

A Marina az egykori Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. székházától nem messze kapott állandó helyet. Ha alaposan szemügyre vesszük az épület déli homlokzatát, a négy szobor között egy távcsöves embert fedezhetünk fel. Ehhez persze látcsőre vagy erősen

A kapitány és a matróz figurája a fiumei Adria-palotán (Ligeti Miklós alkotásai)

zoomolni képes fényképezőgépre van szükség. A homlokzaton látható tengerészkapitány allegorikus figurája kezében egy klasszikus tengerésztávcső... A kapitány mellett álló matróz meglehetősen egyéni stílusban kezeli a kormánykereket – aligha vették volna jó néven a Nautica, a magyar tengerészeti akadémia oktatói ezt a speciális kormányfogást. Mindkét homlokzati szobor Ligeti Miklós alkotása (1897). Az Adria-palota ma a horvát tengerhajózási társaságnak, a Jadrolinijának ad otthont.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XIV. nagygyűlése alkalmából készült emléktábla

Jól tudjuk, hogy a tengeri navigációban mennyire fontosak a csillagászati ismeretek. Az egykori kormányzói palota ma helytörténeti és hajózástörténeti kiállításoknak ad otthont. Itt láthatunk régi szekszánsokat, kronométerekeket, tengerészlátcsöveket, de még egy armilláris szféra is helyet kapott az állandó kiállításon. A magyar tudományosságra emlékeztet a kőtárban kiállított márványtábla, amely az 1869. szeptember 6–11. között, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XIV. nagygyűlése alkalmából készült. A vándorgyűlés 1272 résztvevője 50 előadást hallgathatott, amelyek többsége orvostudományi jellegű volt, illetve az Adria-mellékkel foglalkozott. Számunkra egyedül Horváth Zsigmond Newton-életrajza érdekes. Úgy tűnik, a vándorgyűlések közül messze ez volt a legnépesebb, amiben bizonyára szerepet játszott az Adria mint turisztikai célpont.

XIX. századi armilláris szféra a fiumei hajózástörténeti kiállításon

Fiume csak négy napórával büszkélkedhet, ezek közül kettőt mindenképp keressünk fel! A Károlyváros (Karlovac) és Fiume között 1809-re kiépült Lujza út napórája a város fölött található, az Orehovica városrészben, egy buszmegálló szomszédságában. Itt érkezik a város fölé a 3-as út Károlyváros irányából. A horizontális napórárt 2009-ben újították fel, fém árnyékvetője 2012-ben még megvolt,

mára eltűnt, letörték. Nagyobb biztonságban van a tersattói kolostor vertikális napórája. Az egyszerű kivitelű, kőlapba karcolt napóra 1963-ban készült. A napóra önmagában nem különösebben értékes, annál inkább annak számít a kolostor magyar vonatkozású emlékeivel, továbbá a trsati várkastélyba is érdemes átsétálni. Innen, a Trsáról (Tersatto) nyílik a legszebb kilátás a városra és a kikötőre, továbbá a Kvarner-öbölre. Ennél szebb kilátást talán csak a Szent Kereszt-hegyen levő Csillagászati központ teraszáról láthatunk (Galilei kávézója, Meteor 2011/9., , 4–7. o.).

A Lujza út 2009-ben felújított (újrafaragott) napórája mára elvesztette árnyékvetőjét

Ivica Skokić horvát napóra-katalógusában összesen 155 bejegyzés szerepel, ezen felül jó néhány elpusztult és megerősítésre váró napórárt is felsorol. Hogy a katalógus távolról sem teljes, abból gondolom, hogy nem szerepel benne két, általam ismert napóra.

Sok magyar turista kedvelt célpontja a közeli Krk-sziget. Ha a régi parti úton közelítjük meg, érdemes kitérőt tenni a festői Bakarba (régi magyar neve: Szádrév), ahol a parti sétányon, a Primorje utcában bukkanhatunk egy szép, régi vertikális napórára. Úgy tűnik,

hogy a kellenél eggyel több árnyékvetőt szereltek rá valamilyen okból, de jól láthatóan egyik se mutat a Sarkcsillag felé.

Bakar napórája – eggyelőre – nem szerepel a horvát napórakatalógusban

Krk fővárosában, a kikötői sétányon igen feltűnő, de sajnos teljesen rosszul szerkesztett napórába ütközünk. A vertikális számlapból – melynek a horizont fölötti tartományban is vannak osztásai – merőlegesen áll ki a mívés árnyékvető, ezért aztán teljesen hamis időpontot, du. 5 órát mutat december 29-én, egy órával napnyugta előtt. A Zágربی Rádió és a Večernji list című napilap 1977 és 1990 között napórákat adományozott azoknak a településeknek, amelyek kiemelkedő turisztikai eredményeket mutattak fel. Az 1987-es napóra-díj kitüntetéjé volt Krk városa. Sajnos a díjként kapott napórák többsége rosszul szerkesztett számlappal és árnyékvetővel készült.

A sziget igazi ékköve, Baška felé tartva egy kis kápolna harangja alatt ismét furcsa napórárt találunk. Bašćanska Draga újnák tűnő vertikális napórájából akkuratusan nyúlik a horizont felé az árnyékvető, miközben a számlap osztásai mintha nem tudnák eldönteni, melyik időzónához is szeretnének tartozni.

Ha nem térünk le Krk-szigetre, hanem tovább haladunk dél felé az Adria-parton, mindenképp érdemes elautózni a 45 fokos északi szélességig. Senj (Zengg) határában napórárt is állítottak a nevezetes szélességi kör tiszteletére. A betonból és kőből épült napóra kissé már elhasználódott, de érdekes tengerparti látnivaló szép kilátással az

átellenes, szinte teljesen kopárnak tűnő Krk-szigetre és a lakatlan Prvič-szigetre, ahol az év közel kétharmadában fúj a bóra, ez a rendkívül kellemetlen északi szél.

Senj nem csupán arról nevezetes, hogy itt született Pasquich János (1754–1829), a gellérthegyi csillagvizsgáló első igazgatója, hanem arról is, hogy ide érkezik az 1780-as években épített József út, amely Károlyvárosból tette lehetővé a viszonylag kényelmes és gyors közlekedést.

Ivica Skokić honlapja szerint a József út vonalában „üzemszerűen” helyeztek el napórákat (öt ilyen, rosszabb-jobb állapotban levő időmérőt sorol fel), amelyek nyilvánvalóan megkönnyítették az útonjárók életét. Némelyikük igen hasonló az orehoviai napórához – talán valamiféle szabvány úti-napórárt készítettek ezekhez az utakhoz? Ezt derítsék fel a horvát napórásook!

Fiumétól szinte csak egy ugrás Trieszt, az Isztria-félsziget túlsó oldalán. Előző éjjel végig esett az eső, 200–250 m felett pedig havazott, így a hegyi utak 20–25 cm-es hóréteget kaptak, amit példásan eltakarítottak a horvát és a szlovén hókotrók. Mert hogy Trieszt két országgal odébb van, bár ebből egyre kevesebbet érezni, útlel-ellenőrzés csak a horvát–szlovén határon van, reméljük, már az se sokáig. Egész úton Trieszt felé a szél jelentette az egyedüli akadályt, hóátfúvásokat és kellemetlen vezetési élményeket okozva. A 4-es számú mólónál kiszállva aztán megértettem, miért Trieszt a bóra fővárosa. A tengerre néző utcákon csak úgy sivitott az északi szél, kellemetlen élményé téve a városnézést. Pedig a város többet érdemel néhány órácskánál.

A főtér, a Piazza Unità d’Italia egyike a lezsebbeknek a Földközi-tenger vidékén. Bóra idején különös értéket jelent viszonylagos szélvédettség. A tiszta levegőben messzire látni, el az öbölben horgonyzó óriáshajókig (körülöttük csak úgy porzik a víz az orkántól), feltűnően világítanak a távolban a csodás Miramare kastély hófehér falai, távolabb pedig az Alpok hófedte csúcsai.

Trieszt egyik nevezetessége a várdomb, rajta a San Giusto katedrálissal és az erőd-

A trieszti csillagvizsgáló régi épülete olyan, mint egy romantikus lovagvár

del. A katedrális mellett látható vertikális napóra politikai üzenete meglehetősen határozott, felirata szerint ez az igazság órája (napórája) és az időmérő 1918. november 3-ának állít emléket, amikor az olasz csapatok elfoglalták a várost. Ami osztrák–magyar oldalról igazságtalanság, a győztes szempontjából az igazság diadala. Mindazonáltal mindkét oldal megszenvedte az első világháborút, a magyar szemeket sem bánthatja a néhány lépéssel odébb emelkedő világháborús emlékkő, amely a piavei olasz harcok áldozatainak állít emléket. A katedrálisnál csak néhány száz méternyi séta a trieszti régi csillagvizsgáló. Az intézmény őse a Mária Terézia által 1753-ban alapított trieszti tengerészeti iskola, azonban az obszervatórium hivatalos alapítási éve 1866-ra tehető. A meteorológusokkal közös intézmény 1898-ban vált önállóvá, ekkor költözött a Via Tiepolo 11. sz. alatt található Basevi-palotába. A romantikus lovagvárra emlékeztető épületet Eugenio Geiringer tervezte, eredetileg nem csillagászati célra. Amatőr csillagászat (és holdészlelő) szempontból érdekes adat, hogy Johann Krieger itt fejezte be nevezetes Hold-atlaszát.

Jelentősebb műszerek beszerzésére csak 1925 után nyílt lehetőség, azonban Trieszt növekvő fényszennyezése miatt egyre inkább időszzerűvé vált egy kedvezőbb helyszín kiválasztása. A város fölött húzódó Carso-fennsíkon a hatvanas évek közepén épült ki a modern obszervatórium, melynek legnagyobb optikai műszere egy

1 m-es Cassegrain-távcső volt. A trieszti obszervatóriumban jelenleg extragalaktikus csillagászzattal, kozmológiával, asztrofizikai és napfizikai kutatásokkal foglalkoznak.

Az 1 m-es trieszti távcső ma elsősorban oktatási célokat szolgál – immár Horvátországban, az isztriai Višnjan mellett, ahová a fáradhatatlan Korado Korlević áttelepítette a műszert (Isztria megye és a horvát állam együttesen 100 millió forint összegű támogatásával).

A trieszti meridián

A trieszti csillagvizsgáló régi épülete sajnos nem látogatható.

Térjünk vissza az óvárosba, és keressük fel a trieszti meridiánt a Piazza della Borsa, a Palazzo Della Borsa „tövében”. A mintegy 20 m hosszúságú délvonal az 1806-ban épült tőzsdepalota faláig tart, egy ponton azonban analemmatikus napórává terebélyesedik – ez az a napórátípus, amely emberi árnyékvetéssel működik, amihez az árnyékvetőskála megfelelő pontjára kell állni. Paolo Albéri-Auber és Aurelio Pantanali meridián-

napórája 2010-ben készült el. Ennél azonban jóval korosabb az a meridián, amely a Palazzo Della Borsa aulájának kőpadlóján tekinthető meg – a 2010-es meridián valójában ennek a „folytatása”. Az aulában, ha derült az idő, manapság is meghatározhatjuk a trieszti dél időpontját, akárcsak idehaza, az egri Speculában. Két évszázaddal ezelőtt elegendően pontos volt az az idő, amit a trieszti meridián szolgáltatott azoknak, akiknek ügyes-bajos dolga akadt a börzén.

Ideje behúzódni a huzatos utcákról egy jól fűtött kávézóba, ahol Illy márkájú kávé mérnek. Kortyolgatás közben pedig gondolkunk hálás szívvel a temesvári születésű Illy Ferencre (1892–1956), aki feltalálta a vákuumcsomagolást és a forró gőzzel működő presszógépet.

Már eddig is sok szó esett napórákról, pedig csak most következnek a java! Triesztől 45 km-re nyugatra található Aiello del Friuli, ez a kétezer lelkes kisváros, mely napóráiról nevezetes. Az elmúlt kb. húsz évben nagyjából 80 napóra készült a településen, így az a napórákedvelő, aki véletlenül áthajt Aiellón, önkéntelenül is közlekedési balesetet okozhat – szinte minden sarkon napórára bukkanunk. Az égvilágon semmi nem jelzi ezt a napóragazdagságot: sem a várostáblákon, sem a főtéren nem találni eligazító táblát. De hiszen ez a napórabőség önmagáért beszél!

A trieszti napórákészítőnek, Paolo Albéri-Aubernek is van egy érdekes napórája a kisváros napóraparkjában, Aurelio Pantanalinak pedig több vertikális napórája is „rejtőzik” a falakon. Innen is, onnan is napóra néz ránk, de egyáltalán nem szokványosak. A napórák alkotói többnyire környékbeliek, és szinte bizonyos, hogy egymással versengenek az érdekesnél érdekesebb megoldásokkal. A kiserkesztett vonalaknak pontosaknak kell lenniük – ez alighanem természetes. Először meglepő, utána már természetesnek tűnik, hogy némelyik napóra arra utal, amivel a ház tulajdonosa foglalkozik. A pékség fölötti napórán egy pék szorgoskodik, egy

Aurelio Pantanal napórája 1996-ban készült, és az osztrák uralom négy évszázadára emlékeztet

kéményre festett napórán valaki csónakot ácsol, a kert végében pedig ott az asztalosműhely. Egy napórán óvónőt látunk csecsemővel a karján – vajon mi lehet a napóra-tulajdonos foglalkozása?... Ezután kimondottan visszafogottnak tűnik az a napóra, amely a közeli Palmanova jellegzetes alaprajzát választotta dekorációként.

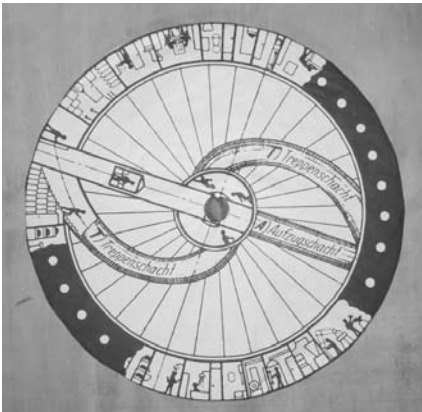
Néhol persze édesdedek az ábrázolások, túl sok a dísz, a kismadár, a virágos rét, de még ez is belefér, mert azaz az olaszos könnyedséggel születtek ezek a napóra-dekorációk, ami miatt úgy általában szívesen látogatunk Itáliába.

Van aztán olyan napóraudvar is a városkában, ahol egyszerre 15 különböző napórában gyönyörködhetünk – ide valóban el kell jutnia egyszer minden napórabarátnak!

Nagyon sokféle, sokszor igen ötletes megoldásokkal találkozunk, a legérdekesebbek talán a reflexiós napórák. Nem kap napfényt a fal? Sebjaj, megoldja a reflexiós napóra! A tetőgerinc fölé szerkesztett kis tükröcske vetíti a Nap képét a falra – ebben az esetben nem árnyék, hanem fényfolt mutatja az időt!

Földön kivülek úrhajója? Nem, ez a KSEVT épülete (Kulturno središče evropskih vesoljskih tehnologij = Európai Űrtechnológiák Kulturális Központja)

A Potočnik-féle „lakókerék” rajza 1929-ből. A vitanjei űrközpont tervezői ezt az űrállomás-tervet „gondolták újra”

Aiello del Friuli napórabőségéről Vilmos Mihálytól hallhattunk előadást, a 2012-es egri napórás találkozón. A 2013 júniusára meghirdetett napórás expedíció sajnos érdeklődés hiányában elmaradt – nagy kár, hogy nem gyűlt össze akkor elegendő érdeklődő! Az olasz napórafalu felkeresését minden napórabarát, minden amatőrcsillagász számára teljes szívvel tudom ajánlani.

Hamar eltelt a néhány szeles nap, hazafelé Szlovénián át visz az út. Csikorgó a hideg, de ragyog a napfény, a gyönyörű hegyvidéki autópályán öröm vezetni. Hazafelé még vár egy nevezetesség egy kis hegyi faluban,

Vitanjében: a 2012-ben átadott űrközpont, a KSEVT. Az éppen leszállni készülő „űrállomás” üveg–beton–fém épülete a lehető legnagyobb kontrasztot jelenti a festői kis hegy falu házacskái mellett. Herman Potočnik Noordung (1892–1929), a fiatalon elhunyt szlovén mérnök a kozmonautika egyik úttörője volt, Das Problem der Befahrung des Weltraums (Az űrutazás problémája – a rakétamotor) című könyve alapján őt tekinthetjük az űrarchitektúra egyik úttörőjének, aki az általa megálmodott űrállomást geostacionárius pályán képzelte el. Habár környezete fantasztának tartotta, könyve Hermann Oberth, Szergej Koroljov és Wernher von Braun munkásságára is hatott.

A vitanjei „űrállomás” egyike a legizgalmasabb épületeknek, ahol valaha megfordultam. A Potočnik-féle lakókereket megvédő űrközpont ferdén körbefutó kiállítóterében kevés kiállítási tárgyat szemlélhetünk, de ez a kevés is nagyon erősen hat a látogatóra. A tárlatvezetés nyilván sokat hozzátesz még a látnivalóhoz – a szakmabelieknek azonban erre aligha van szüksége, hiszen az űrkutatás közismert eredményei és híres alakjai tekintenek ránk az installációkról.

Mizser Attila

Aiello del Friuli napórái: www.ilpaesedellemeridiane.com
Horvátország napórái: www.celestialszenes.com
KSEVT: www.ksevt.eu/